

Biznes jarayonlarini to'g'ri tashkil etishning tamoyillari va takomillashtirishning asosiy omillarni va modellarni kompleks tahlil qilish

Nutfulloev Tolib G'olib o'g'li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti,

“Biznes boshqaruvi va logistika” kafedrasasi assistenti

nt.nutfulloyevtolib@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy tadbirkorlik sub'ektlarida biznes jarayonlarini tashkil etishga ta'sir qiluvchi omillar, strategiyalar va asosiy tamoyillar chuqur tahlil qilinadi. Turli modellar va nazariyalar ob'ektivi orqali ushbu tadqiqot tashkilotning samaradorligi va moslashuvchanligini optimallashtirish bo'yicha qimmatli tushunchalarni taqdim etishga qaratilgan. Bundan tashqari korxonalarini tashkil qilishning asosiy tamoyillari haqida ham maqolada so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, Biznes jarayonlar modeli, xodimlarni boshqarish, tashkilot, sifat menejmenti, iste'molchilarning xulq-atvori, raqobatbardoshlik, raqobat, asosiy ko'rsatkichlar, baholash, tashkil etish, raqamli transformatsiya.

Kirish

Tez rivojlanayotgan biznes operatsiyalari sharoitida jarayonlarni samarali tashkil etish barqaror muvaffaqiyat uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqola texnologik yutuqlar, inson resurslarini boshqarish strategiyalari, ta'minot zanjiri dinamikasi, sifat menejmenti tamoyillari, mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlar va global mulohazalarning murakkab o'zaro ta'sirini o'rganadi. Bundan tashqari, u jarayonni tashkil etishga ta'sirini hisobga olgan holda tartibga solish, innovatsiyalar va tezkorlik, xavflarni boshqarish va ekologik barqarorlikni o'rganadi.

Korxonani tashkil etish va ularning faoliyati bilan bog'liq munosabatlar «Korxonalar to'g'risida»gi qonun va uning asosida chiqariladigan boshqa qonun hujjatlari bilan tartibga solinadi. Korxonani tashkil etishning umumiy shartlari shulardan iboratki, mol-mulk egasi yoki u vakil qilgan idora, korxonalar, tashkilot qaroriga yoki mehnat jamoasining qaroriga muvofiq, shuningdek ta'sis etuvchilar guruhi va ayrim ta'sis etuvchi shaxslar qarori bilan O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlarida ko'zda tutilgan tartibda barpo etiladi.³²

Adabiyotlar sharhi

Hofstedening madaniy o'lchovlar nazariyasi, McGregorning X va Y nazariyasi, ISO 9001 sifat menejmenti tizimi, Agile metodologiyasi va boshqalar kabi modellar o'yindagi turli omillarni tushunish va tasniflash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotda boshqa modellarni tahlil qilishda misol uchun qamchi effektini tahlil qilishda grafik usullardan ham

³² <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-76257-1.html?page=4>

foydalanilgan. Bundan tashqari Chuprov K. K., Bilalova I. M. va Jalilov J. M. “Korxonani tashkil qilish tamoyillari” kabi ilmiy ishlardan maqolada foydalanilgan.

Tadqiqot usullari: Ushbu tadqiqot biznes jarayonlarini tashkil etishga ta'sir qiluvchi ko'p qirrali elementlarni tahlil qilish uchun akademik adabiyotlar, sanoat hisobotlari va amaliy tadqiqotlarni keng ko'lamli ko'rib chiqishga asoslanadi.

Natijalar.

Korxonani tashkil etish va uning faoliyatini olib borish uchun yer uchastkalari, tabiiy resurslardan foydalanish ko'zda tutilgan hollarda tegishli davlat hokimiyat idoralari (shahar, tuman, tuman arxitektura bo'limlari)dan, tabiatdan foydalanuvchi tegishli tashkilotlar tomonidan ekologiya ekspertizasi xulosasi asosida foydalanishga ruxsatnomalar olinadi. Shuningdek, korxonani ishlab turgan korxonalar, tashkilotlar tarkibidan mehnat jamoasi tashabbusi bilan bir necha tarkibiy bo'linmalarga ajratish yo'li bilan ham tashkil qilinishi mumkin.

Korxonani tashkil qilishga bir qator sabablar bo'lishi mumkin. Yangi korxonani tashkil qilishdan asosan quyidagi maqsadlar ko'zlanadi:

- iste'molchilar talab qilayotgan mahsulot ishlab chiqarishni ko'paytirish va uni sotishdan foyda (daromad) olish;

- ishlab chiqarishga ish bilan band bo'lmagan aholini jalb qilish va shu orqali ish bilan ta'minlashdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish;

- ishlab chiqarishga mavjud qo'shimcha resurslarni jalb qilish;

- fan-texnika yutuqlaridan foydalangan holda yangi sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish;

- yakka tarzda yoki hamkorlikda faoliyat yuritish uchun kichik korxonani (o'rtoqchilik kabi) tashkil qiluvchi alohida fuqarolar yoki shaxslar guruhi a'zolarining shaxsiy ehtiyojlarini qondirish;

- ishlab chiqarishni mustahkamlash va rivojlantirish hamda bozor muhitini kengaytirish.³³

Korxonani faoliyatini tashkil qilishning o'ziga xos tamoyillari mavjud, buni 1-rasmda ko'rishimiz mumkin.

Boshqaruv usullari bu boshqaruv sub'ektining boshqaruv ob'ektiga maqsad asosida yo'naltirilgan ta'sir o'tkazishning usullari hisoblanadi, ya'ni boshqaruvchining u boshqarayotgan ishlab chiqarish jamoasiga qo'yilgan maqsadlarga erishish jarayonida uning faoliyati muvofiqlashuvini ta'minlash uchun olib boradigan chora tadbirlar to'plami.

³³ Jalilov J. M. “Korxonani tashkil qilish tamoyillari”, “Korxonani boshqarish” jurnali, 2019 yil, №8, 29 bet.

Korxonani tashkil etish tamoyillari

korxonani tashkil etish fikrining paydo bo'lishi

korxonaga muassislarni tanlash

taklif qilinayotgan mahsulotga bozordagi talabni o'rganish

Korxonaga Nizom jamg'armasini tuzish uchun moliya manbalarini aniqlash

Korxonaning ta'sis hujjatlari va biznes rejasini tayyorlash

Davlat ro'yxatidan o'tish

Muhr, shtamp va boshqa rekvizitlarni tayyorlash

Soliq idoralarida ro'yxatdan o'tish

1.1-rasm. Korxonani tashkil qilish tamoyillari³⁴

Boshqaruv usullari vositasida iqtisodiy jarayonlarga va ishlab chiqarish qatnashchilariga moddiy, moliyaviy, energiya, mehnat resurslarini imkoni boricha kam sarf qilib yuqori natijalarga erishish maqsadida ta'sir etiladi. Ishlab chiqarish samaradorligi ko'p jihatdan boshqaruv usullari mukammalligi va to'g'ri shakllanligi bilan uzviy bog'liqdir.³⁵

Texnologik omillarni o'rganish biznes jarayonlarini avtomatlashtirish (BPA) va Sanoat 4.0 texnologiyalari integratsiyasining o'zgaruvchan rolini ochib beradi. Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, ayniqsa robotlashtirilgan jarayonlarni avtomatlashtirishni (RPA) joriy etish orqali tashkilotlarga nafaqat muntazam vazifalarni optimallashtirish, balki aniqlikni oshirish va operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytirish imkonini berdi. Biznes jarayonlari modeli va notatsiyasi (BPMN) kabi modellashtirish usullaridan foydalanish ushbu avtomatlashtirilgan jarayonlarning ko'rinishini oshiradi, tashkilotlarni tahlil qilish va optimallashtirish uchun keng qamrovli vosita bilan ta'minlaydi.

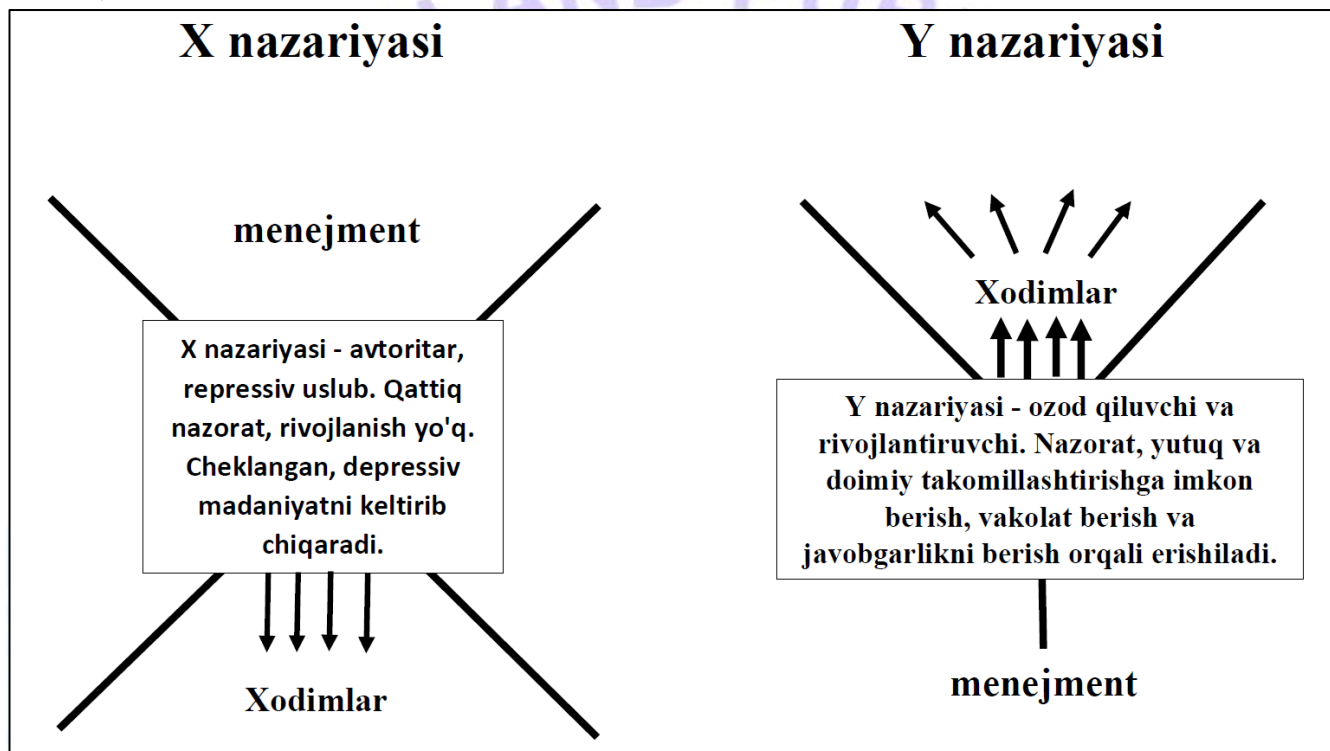
Inson resurslarini boshqarishda MakGregorning X nazariyasi va Y nazariyasidan olingan tushunchalar nazariy mulohazalar doirasidan tashqariga chiqadi. Amaliy qo'llanmalar shuni ko'rsatadiki, xodimlar tabiatan motivatsiyaga ega va avtonomiya bilan rivojlana oladi, deb ta'kidlaydigan Y nazariyasi innovatsion va moslashuvchan jarayon tuzilmalari bilan bog'langan. Google yoki Atlassian kabi Y nazariyasi tamoyillarini o'z

³⁴ Internet ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

³⁵ <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/referatlar-mustaqil-ish-kurs-ishi/item/13574-menejment-usullari>

ichiga olgan tashkilotlarning amaliy tadqiqotlari xodimlarning motivatsiyasi tashkilot jarayonlarini qanday qilib ijobiy shakllantirishi mumkinligini ko'rsatadi.

X nazariyasi va Y nazariyasi 1960-yillarda amerikalik menejment professori va ijtimoiy psixolog Duglas Makgregor tomonidan ishlab chiqilgan. MakGregor ishlarni bajarish va tashkilotga foyda keltirish uchun ish joyidagi odamlarni boshqarishning ikkita asosiy yondashuvi borligiga ishondi. X nazariyasi va Y nazariyasi - bu menejerlar tomonidan qo'l ostidagilarning ish faoliyatini oshirish uchun qo'llaniladigan motivatsiya nazariyalari.

2-rasm. Inson resurslarini boshqarishda MakGregorning X nazariyasi va Y nazariyasi³⁶

Nazariya X va Y nazariyasi 1960 yilda Duglas MakGregor tomonidan "Korxonaning insoniy tomoni" kitobida kiritilgan ikkita qarama-qarshi boshqaruv nazariyasidir. Bu nazariyalar xodimlarni tushunish va boshqarishda ikki xil yondashuvni tavsiflaydi. X nazariyasiga ko'ra, xodimlar tabiatan dangasa, ishni yoqtirmaydi va yaqin nazorat va nazoratni talab qiladi. Bundan farqli o'laroq, Y nazariyasi xodimlarning tabiatan rag'batlantirishi, ishdan zavqlanishi, mas'uliyatni izlashi va imkoniyat berilganda ijodiy va o'zini o'zi boshqarishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ushbu nazariyalar etakchilik va tashkilotning xatti-harakatlariga chuqur ta'sir ko'rsatadi.³⁷

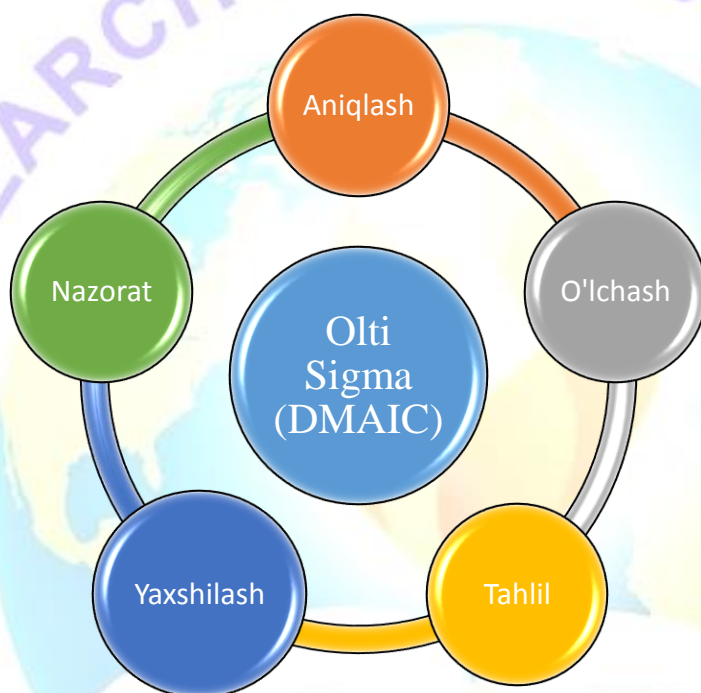
Ta'minot zanjiri masalalari Bullwhip Effect nazariyasi doirasidan tashqariga chiqadi. Talabning o'zgarishi sababli elektronika sanoati kompaniyalari duch keladigan qiyinchiliklar kabi haqiqiy misollar ta'minot zanjiri jarayonlariga amaliy ta'sir ko'rsatadi.

³⁶ Muallif ishlanmasi

³⁷ <https://fourweekmba.com/theory-x-and-theory-y/>

SCOR modeli nafaqat nazariy asosni taqdim etadi, balki Walmart kabi kompaniyalar tomonidan muvaffaqiyatli qo'llanilib, optimallashtirilgan ta'minot zanjiri operatsiyalari orqali samaradorlik va iqtisodiy samaradorlikning sezilarli yaxshilanishini namoyish etadi.

Demingning PDCA sikli va olti Sigmaning DMAIC metodologiyasi (3-rasmga qarang) orqali o'rganilgan sifat menejmenti doimiy takomillashtirish uchun ushbu metodologiyalarni qo'llagan kompaniyalar tomonidan namunadir. Toyota kabi tashkilotlar ushbu tamoyillarni muvaffaqiyatli amalga oshirgan ishlab chiqarish kabi sohalardagi amaliy tadqiqotlar sifat menejmenti modellari qanday qilib standartlashtirilgan va optimallashtirilgan biznes jarayonlariga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi.

Rasm 3. Olti Sigma modelida DMAIC metodologiyasi.³⁸

Mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlar, mijozlarga sayohat xaritasi va Net Promoter Score kabi vositalardan foydalangan holda, mijozlarga yo'naltirilganligi bilan tan olingan kompaniyalarda yaqqol namoyon bo'ladi. Amazon yoki Apple kabi soha yetakchilarining amaliy tadqiqotlarini o'rganish ushbu modellar jarayonlarni mijozlar ehtiyojlari va kutishlariga moslashtirish orqali tashkiliy muvaffaqiyatga qanday hissa qo'shayotgani haqida amaliy misollar beradi.

Tahlil.

Tahlil segmenti ushbu modellarning o'zaro ta'sirini chuqurroq o'rganib chiqadi va biznes jarayonini tashkil etishda har bir omilning rolini chuqurroq tushunishni taklif qiladi. Masalan, Hofstedening "Madaniy o'lchovlar nazariyasi" madaniy ongning ahamiyatini ta'kidlaydi va Madaniy razvedka (CQ) kabi modellarni qo'llash zaruratga aylanadi. McDonald's yoki Coca-Cola kabi kompaniyalarning muvaffaqiyatli global kengayish

³⁸ Muallif ishlanmasi

strategiyalari kabi haqiqiy misollar madaniy razvedka tashkilot jarayonlari va global miqyosdagi o'zaro ta'sirlarga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi.

Bullwhip Effect-ning ta'minot zanjiri nozikliklariga urg'u berish muayyan sektorlarni tahlil qilishda yanada dolzarbroq bo'ladi. Ta'minot zanjiri muammolarini samarali hal qilgan chakana savdo yoki avtomobil kompaniyalarining amaliy tadqiqotlari ta'minot zanjiri dinamikasining tashkiliy jarayonlarga ta'siri haqida amaliy tushuncha beradi. Ushbu modellarning o'zaro bog'liqligi, tashkilotlarning madaniy nuanslarni hisobga olgan holda, biznes jarayonlarini tashkil etishning yaxlit xususiyatini ko'rsatib, ta'minot zanjiri jarayonlarini optimallashtirishga intilayotgani yaqqol namoyon bo'ladi.

Ta'minot zanjiridagi keng tarqalgan xavf "qamchi effekti" deb ataladi, bunda talab orqaga ko'tarilishi va xaridlarning ortiqcha darajasini yaratishi mumkin; kuchaytirish. Masalan, xaridor chakana sotuvchidan 10 dona mahsulot buyurtma qilishi mumkin. Chakana sotuvchi qo'shimcha inventarizatsiyani ta'minlash (va kelajakdagi talabning oshishini kutish) uchun distribyutordan 12 dona buyurtma berishi mumkin. O'z navbatida, distribyutor ishlab chiqaruvchidan 15 dona buyurtma berishi mumkin, bu esa etkazib beruvchilardan 20 dona ishlab chiqarish uchun butlovchi qismlarga buyurtma berishi mumkin. Bunday holda, 10 birlik buyurtma natijasida 20 birlik xarid qilingan. Buqa ta'siri ta'minot zanjiri uzilishi paytida muhim ta'sir ko'rsatishi mumkin, chunki noaniq sharoitlar ta'minot zanjirining yuqori oqimida kuchayib borayotgan haqiqiy uzoq muddatli talabdan ancha yuqori buyurtmalarni qo'zg'atishi mumkin.

Standartlashtirilgan sifat amaliyotini ta'minlaydigan ISO 9001 va moslashuvchanlikni rag'batlantiradigan Agile Metodologiya nafaqat nazariy tuzilmalar, balki butun dunyo bo'ylab tashkilotlar tomonidan qo'llaniladigan amaliy strategiyalardir. ISO 9001 sertifikatiga ega bo'lgan va Agile metodologiyalarini muvaffaqiyatli tatbiq etgan kompaniyalarni tekshirish ushbu modellar jarayonlarni takomillashtirishga qanday hissa qo'shishi haqida tushuncha beradi, bu esa tashkilotlarga o'zgaruvchan bozor talablariga tezda moslashish imkonini beradi.

Ushbu bo'lim nafaqat ushbu modellarning qo'llanilishini, balki ularning o'zaro bog'liqligini va tashkilot landshaftini shakllantirishga jamoaviy ta'sirini ko'rsatishga qaratilgan. Turli modellar o'rtasida aloqalarni o'rnatish orqali tashkilotlar moslashuvchanlik, samaradorlik va barqaror muvaffaqiyatni rag'batlantiradigan biznes jarayonlarini tashkil etishga yanada yaxlit yondashuvni ishlab chiqishi mumkin.

Xulosa.

Biznes-jarayonlarni tashkil etishga ta'sir qiluvchi asosiy omillar va modellarni keng ko'lamli o'rganishda biz tashkiliy samaradorlik va moslashuvchanlikka hissa qo'shadigan o'zaro bog'liq elementlarning gobelenini topdik. Biznes jarayonlarini avtomatlashtirish (BPA) va Industry 4.0 texnologiyalari asosida yaratilgan texnologik landshaft nafaqat

nazariy yutuqlarni, balki operatsion samaradorlik va iqtisodiy samaradorlikning sezilarli yaxshilanishini ham namoyish etadi.

MakGregorning X nazariyasi va Y nazariyasi ma'lumotlariga ko'ra, inson resurslarini boshqarish nafaqat kontseptual asos, balki innovatsion va moslashuvchan jarayon tuzilmalarini izlayotgan tashkilotlar uchun rahbarlik tamoyilidir. Ta'minot zanjiri boshqaruvidagi Bullwhip effekti va SCOR modeli nazariy mulohazalar doirasidan tashqariga chiqadi, sanoat duch keladigan haqiqiy muammolarda rezonans topadi va jarayonni optimallashtirish uchun amaliy tushunchalarni beradi.

Demingning PDCA siklida va Olti Sigmaning DMAIC metodologiyasida o'zida mujassamlangan sifat menejmenti ishlab chiqarishdan tortib sog'liqni saqlashgacha bo'lgan sohalarda doimiy takomillashtirish va standartlashtirish uchun nazariy asoslardan tashqariga chiqadi. Mijozlarning sayohat xaritasi va Net Promoter Score kabi vositalardan foydalangan holda mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvlar nafaqat nazariy tushunchalar, balki tashkiliy jarayonlarni mijozlar kutishlari bilan moslashtirish uchun tasdiqlangan strategiyalardir.

Tahlil ushbu modellarning o'zaro bog'liqligini ochib beradi, madaniy razvedka global o'zaro ta'sirlarga qanday ta'sir qilishini, ta'minot zanjiri dinamikasi tashkiliy jarayonlarga ta'sir qilishini va sifatni boshqarish tamoyillari umumiy samaradorlikni oshiradi. ISO 9001 sertifikat va Agile metodologiyasini qo'llash nazariy tuzilmalardan tashqariga chiqadi, bu jarayonni tashkil qilishni yaxshilash va o'zgaruvchan bozor talablariga tezda moslashishni maqsad qilgan tashkilotlar uchun amaliy strategiyalarni taqdim etadi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu keng qamrovli ekspertiza ushbu modellarning biznes jarayonlarini tashkil etishga amaliy ta'sirini ta'kidlaydi. Ushbu modellarni tushunish va qo'llashning yaxlit yondashuvi tashkilotlarga dinamik biznes landshaftining murakkabliklarida harakat qilish uchun yo'l xaritasini taklif qiladi. Turli elementlar o'rtasida aloqalarni o'rnatish orqali tashkilotlar o'z jarayonlarida moslashuvchanlikni, samaradorlikni va barqarorlikni rivojlantiradi, bu ularning doimiy rivojlanayotgan muhitda rivojlanishi uchun yaxshi jihozlanganligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bilalova, I. M. Problems of evaluating the effectiveness of business processes and ways to solve them / I. M. Bilalova, D. B. Suleimanova //Basic research. - 2017. - No. 5. - P. 131-136.
2. Kaplan, R. S. Balanced scorecard: from strategy to action / R. S. Kaplan, D. P. Norton. - M.: CJSC "Olimp-Business", 2005. - 214 p.
3. Kovalev, S. M. Choice of business processes for optimization [Electronic resource] / S. M. Kovalev, V. M. Kovalev. - Access mode: <http://www.betec.ru/index.php?id=6&sid=39>.

4. Kozerod, L. A. Methodology for assessing the economic efficiency of enterprise business processes / L. A. Kozerod // Vestnik NSU. Series: Social and economic sciences. - 2019. - T. 9. - Issue. 1. - S. 83-90.
5. Makarova K. N. Evaluation of the effectiveness of the stages of implementation of the enterprise business process automation system / K. N. Makarova, A. V. Shchenyatsky // Bulletin of IZHGTU im. M. T. Kalashnikov. - 2017. - Volume 20. - No. 3. - P. 57-61.
6. **Prokhorov A., Konik L. Digital transformation. Analysis, trends, world experience. Second edition, corrected and enlarged. - M.: KomNewsGroup LLC, 2019. - 368 pages.**
7. Repin, VV Process approach to management. Modeling of business processes / V. V. Repin, V. G. Eliferov. - M.: RIA "Standards and Quality", 2014. - 408 p.
8. Skripkin, K. G. Economic efficiency of information systems / K. G. Skripkin. – M.: DMKpress, 2002. – 316 p.
9. **Sobirovna, Q. D., Abdugafarovich, S. A., & Bulturbayevich, M. B. (2019). Improvement of the strategy of vertical integration in industrial enterprises. American Journal of Economics and Business Management, 2(3), 63-68.**
10. Chervyakov, Yu. A. Business processes of the enterprise, their evaluation and description methods / Yu. A. Chervyakov // Scientific notes of OrelGIET. - 2017. - No. 3 (21). - S. 115-121.
11. Chuprov, K. K. Process management in modern organizations: theory and practice of process management: monograph / K. K. Chuprov. – M.: RGGU, 2013. – 247 p.
12. Qosimova D. S., Nutfulloyev T. G'. (2022) Model of interaction between the professional education system and the business community. Ta'lim fidoyilari, ISSN: 2181-2160, pp. 50-58, 2022. https://maqola.reandpub.uz/wp-content/uploads/2023/02/TALIM_FIDOYILARI-2022-NOYABR-1-qism.pdf
13. Qosimova D. S. and Nutfulloev T. G': The Main Aspects and Benefits of Digital Transformation of Business Entities. 22nd International Conference, NEW2AN, P356-362, Tashkent, 2022. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-30258-9_30
14. Nutfulloev T. G': Iqtisodiyotning transformatsiyalash jarayonida investitsion muhit asoslari. Multidisciplinary scientific online journal: Ijodkor O'qituvchi, ISSN: 2181-2330, No. 30, 291-295-p., 2023. <https://bestpublication.org/index.php/iq/article/view/6660>
15. Nutfulloev T. G': Biznes jarayonlarini takomillashtirishning ahamiyati va strategiyalari. Multidisciplinary scientific online journal: Ijodkor O'qituvchi, ISSN: 2181-2330, No. 30, 231-235-p., 2023. <https://bestpublication.org/index.php/iq/article/view/6648>

16. Nutfulloev T. G.: Enhancing business process organization: A comprehensive analysis of key factors and models. American Journal of Interdisciplinary Research and Development. ISSN online: 2771-8948, Volume 22, 33-38-p, November 2023. <https://ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/822>
17. Nutfulloev T. G.: [The role of processing and storage processes in the food supply chain](#). 2ND Global Symposium on Humanity and Scientific Advancements Hosted Jacksonville Florida, USA, 2021. <https://conferencepublication.com/index.php/aoc/article/view/1688>

